

VI. KRONIKA

MICHALY MÓRA 1908 — 1967

Niemal w przeddzień uroczystości jubileuszowych związanych z 600-leciem założenia Uniwersytetu w Pécs, w których miał wziąć czynny udział, zmarł po krótkiej chorobie, w sile wieku i w okresie wzmożonej, wielostronnej twórczości naukowej wielki nasz przyjaciel Michaly Móra, profesor prawa rzymskiego z Wydziału Prawa Uniwersytetu w Budapeszcie.

Po ukończeniu swych studiów na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Budapeszcie (1926—1930), pracując zawodowo w wymiarze sprawiedliwości, Michaly Móra poświęcił się równocześnie studiom naukowym. Zainteresował się prawem kościelnym i jego historią. Jego znajomość pogłębił w czasie swego pobytu naukowego w Wiedniu, gdzie jako stypendysta rządu węgierskiego pracował pod kierunkiem wybitnego kanonisty R. Köstlera. Owocem Jego gruntownych studiów wiedeńskich była interesująca praca historycznoprawna pt. *Die Frage des Zivilprozesses und der Beweislast bei Gratian*, ogłoszona drukiem w publikacjach Węgierskiego Instytutu Historycznego (Institut für Ungarische Geschichtsforschung) w r. 1937. Rychło po niej ukazał się wcale liczny poczet prac z zakresu współczesnego małżeńskiego i majątkowego prawa kościelnego, drukowanych zarówno w węgierskich, jak i zagranicznych wydawnictwach naukowych. Po uzyskaniu w r. 1939 stypendium na studia do Rzymu, swą problematykę badawczą rozszerzył na prawo rzymskie. W r. 1942 uzyskał na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Budapeszcie veniam legendi z zakresu prawa kościelnego na podstawie rozprawy pt. *Kościelne prawo procesowe i jego rozwój*.

Gruntowna znajomość, zarówno z teorii, jak i z praktyki, współczesnego postępowania cywilnego i karnego, korzeniami swymi tkwiących w procesie kanonicznym rozwiniętym pod wpływem glosatorów ze szkoły bolońskiej przez dekretystów i dekretalistów i rozbudowanym przez ustawodawstwo papieskie, umożliwiła mu w okresie, gdy po r. 1947 — 1948 prawo kościelne przestało być przedmiotem wykładów uniwersyteckich na Węgrzech, na łatwe przrzucenie się do studium współczesnego cywilnego i karnego prawa procesowego. W pełni przygotowany do swej działalności profesorskiej, kierował w latach 1948—1952 Katedrą Postępowania Cywilnego na Uniwersytecie w Szeged, następnie w r. 1952 został zaproszony do objęcia Katedry Postępowania Karnego przez Wydział Prawa Uniwersytetu w Budapeszcie. Od r. 1960 jako profesor zwyczajny objął Katedrę prawa rzymskiego, na której pozostał aż do chwili swej jakże przedwczesnej śmierci, pozostawiając po sobie bogaty dorobek naukowy ze wszystkich dziedzin, którymi się kolejno zajmował. Najbliższe jednakże pozostało mu prawo kościelne.

W okresie powojennym z najwyższym zainteresowaniem śledził metody badawcze i wyniki studiów uczonych z krajów demokracji ludowej, aby móc je wyzyskać zarówno w swej pracy naukowej, jak i dydaktycznej. Szczególnie bliski kontakt nawiązał z profesorami Uniwersytetu Jagiellońskiego: M. Cieślakiem w okresie swej profesury na Katedrze Postępowania Karnego, a następnie po przejściu na Katedrę Prawa Rzymskiego — z W. Osuchowskim. Cenił wysoko jego

stwa", co podkreśla autor (s. 188), ale z drugiej strony poprzez wyrażoną tendencję do angażowania świeckich nauczycieli religii — wskazywały dążenie do większego uzależnienia nauczycieli religii od władz świeckich. Konflikt pomiędzy rządem a hierarchią z okazji umieszczenia trumny ze zwłokami J. Piłsudskiego na Wawelu był najgłośniejszym, ale nie jedynym wyrazem istniejących sprzeczności.

Wątpliwości nasuwają się w związku z obszerną i wnikliwą analizą stanu prawnego związków wyznaniowych uznanych i nie uznanych przez państwo, a w szczególności rozważania dotyczące uznania *de facto* niektórych związków nie uznanych. Skoro dla uznania związku wyznaniowego przewiduje się określoną formę prawną (s. 262—263), to nie można chyba mówić, iż w przypadku nie uzyskania odpowiedzi na złożony wniosek o uznanie należy uważać stanowisko władz jako „milczące dopuszczenie istnienia prawnego danego związku wyznaniowego” (s. 270). Uznanie dawało związkowi m.in. „zewnątrzną formę prawno-ustrojową i prawną zdolność do układania z państwem całokształtu swych stosunków” (s. 263). Tego zaś nie miały związki nie uznane. Nie potwierdza tezy o istnieniu „faktycznego uznania” przytoczony przez autora fakt organizowania przez te związki zgromadzeń i wieców. Potwierdza to jedynie istnienie — ograniczonej zresztą — tolerancji. Stanowisko autora w sprawie „faktycznego uznania”, wynikające z utożsamiania tolerancji z uznaniem przez państwo, nie da się chyba w nauce utrzymać, aczkolwiek w swoim czasie było wykorzystywane jako argument w walce o interesy wyznań nie uznanych.

W całości praca J. Osuchowskiego jest cenna i pożyteczna. Każdy historyk prawa i historyk II Rzeczypospolitej sięgać będzie często po zawarte w niej materiały, inspiracje i oceny, choć czasem zapewne się z autorem nie zgodzi. Dyskusja naukowa jest i zawsze będzie dźwignią rozwoju nauki.

WANDA SUDNIK (Warszawa)

podręcznik prawa rzymskiego i spowdował jego przetłumaczenie na użytek wewnętrzny romanistów węgierskich. On to był głównym inicjatorem zapraszania polskich historyków prawa z wykładami do budapeszteńskiego Wydziału Prawa.

Gdy w 1966 r. bawił w czerwcu jako gość Uniwersytetu Jagiellońskiego i wygłosił tutaj interesujący odczyt o nauce prawa rzymskiego we współczesnych Węgrzech, nikt nie przypuszczał, że ten wybitny uczony i ujmujący prelegent odejdzie z naszego grona. Straciliśmy w Nim oddanego krzewiciela wyników badawczych polskich uczonych w kręgu węgierskich prawników oraz oddanego nam i bardzo gościnnego przyjaciela. Studia, które wyszły spod jego pióra, pozostaną trwałym pomnikiem Jego wielostronnej działalności naukowej i niejednokrotnie będziemy do nich sięgali.

ADAM VETULANI (Kraków)

VLADIMIR PROCHÁZKA 1924—1967

Bolesną i niepowetowaną stratę poniosła nauka historyczno-prawna. Dnia 13 grudnia 1967 r. po krótkiej i ciężkiej chorobie zmarł w Pradze dr Vladimír Procházka, jeden z najbardziej zasłużonych i zdolnych badaczy naukowych swego pokolenia.

Niech mi będzie wolno to wspomnienie o Nim rozpocząć od uwag osobistych. Mimo iż Jego nazwisko było mi od dawna znane z licznych prac naukowych, publikowanych także i na łamach „Czasopisma Prawno-Historycznego”, osobiście zetknąłem się z Vladimírem Procházką po raz pierwszy dopiero w 1962 r. podczas krótkiego pobytu w Pradze. Od tego czasu spotykaliśmy się wielokrotnie w Polsce lub w Czechosłowacji, nawiązując ożywiony i bliski kontakt, zarówno naukowy, jak i koleżeński. Poza pokrewnymi zainteresowaniami badawczymi łączyło nas też wielkie zamiłowanie do turystyki, uprawianej także wspólnie na rozmaitych szlakach po słowackiej stronie Karpat. Turystyka piesza i krajoznawstwo były bowiem drugą, poza pracą naukową, wielką pasją osobistą Vladimíra Procházki. Nie przypuszczał nikt, że ten silny, odporny i wytrzymały człowiek ulegnie tak szybkiemu atakowi nieuleczalnej leukemii.

Jego droga życiowa nie należała do łatwych. W chwili ataku hitlerowskich Niemiec na Czechosłowację liczył lat piętnaście i w czasach okupacyjnego „Protektoratu” nie chciał pozostać bezczynny. Poza szkołą średnią (ukończoną w 1943 r.) i pracą zarobkową, która — jak pamiętamy — stawała się w czasach wojennych koniecznością od najmłodszych lat, brał udział w pracy konspiracyjnej „Karbów labsko-oderskich”, przechodząc trudną szkołę czynnego patriotyzmu. Wyniósł z tych czasów dużą praktykę organizacyjną i poczucie odpowiedzialności, co w połączeniu z tradycyjną w Jego rodzinie stałością przekonań politycznych złożyło się na niezwykle wartościowy i cenny charakter.

Bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. rozpoczął wyższe studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu im. Karola w Pradze, starając się nadrobić dwuletnią niemal przerwę w nauce. Nie było to rzeczą łatwą, gdyż los nie szczędził wówczas ani Jemu samemu, ani Jego najbliższej rodzinie wielu ciężkich ofiar. Także trudne warunki materialne narzucały konieczność łączenia studiów z pracą zarobkową, odbywaną m. in. na terenie Ministerstwa Informacji. Nie stronił też od pracy społecznej w środowisku studenckim. Dyplom ukończenia studiów prawniczych otrzymał w r. 1949, po złożeniu przepisanych ówczesną ordynacją egzaminów ustnych i pisemnych. Dalsze lata pomiędzy 1949 a 1953 r. zajęła Mu służba wojskowa oraz luźna, dorywcza współpraca z niektórymi instytucjami naukowymi. Wówczas też zainteresował się poważnie słowianoznawstwem,

a dłuższy pobyt w Polsce oraz uczestnictwo w seminariach prof. dra Zygmunta Wojciechowskiego i prof. dra Józefa Matuszewskiego umożliwiły Mu nie tylko doskonale opanowanie języka polskiego, ale też gruntowne zapoznanie się z polską problematyką prawnohistoryczną, zwłaszcza w zakresie mediewistycznym.

W kilkanaście miesięcy po utworzeniu Czechosłowackiej Akademii Nauk, to jest w r. 1953, został Vladimír Procházka pracownikiem podległego jej Zakładu Historii Państwa i Prawa, w ramach Instytutu Prawa ČSAV. Pod kierunkiem prof. dra Václava Vaněčka powstał tam i rozwinał się znakomity zespół młodych historyków prawa — wystarczy wspomnieć dobrze znane w Polsce nazwiska najbliższych współpracowników Vladimíra Procházki: Jerzego Kejřa, Jerzego Klaboucha, Valentína Urfusa. Gdy w r. 1955 poczęły się ukazywać „Právněhistorické Studie” od pierwszego zeszytu stał się ich aktywnym współpracownikiem.

W r. 1958 Vladimír Procházka uzyskał tytuł kandydata (później doktora) nauk prawnych na podstawie zebranych studiów nad prawem sądowym u Słowian; warto przypomnieć, że recenzentem Jego dorobku naukowego w przewodzie kandydackim, oprócz prof. dra Štajgra z Pragi, był też prof. dr Józef Matuszewski. Droga dalszego awansu stanęła przed Vladimírem Procházką otworem, tym bardziej że miał już bardzo zaawansowane prace nad monografią poświęconą własności chłopskiej. Cieszył się w Instytucie Prawa znakomitą opinią, uzyskał mocną pozycję na arenie międzynarodowej. Warto też zaznaczyć, że poza swą zasadniczą pracą i związanymi z nią obowiązkami zajmował się społeczną działalnością popularyzatorską w ramach tzw. Akademii Socjalistycznej (odpowiednik polskiego Towarzystwa Wiedzy Powszechnej), organizował cykle wykładów poświęcone dziejom czeskim, zwłaszcza w okresie średniowiecza i sam niejednokrotnie w nich wykladał.

Zainteresowania naukowe Vladimíra Procházki były bardzo rozległe, a Jego opublikowany dorobek naukowy obejmuje kilkadziesiąt prac drukowanych w języku czeskim, polskim, a także francuskim. Można w tym dorobku wyróżnić trzy wyraźnie zarysowane dziedziny, mianowicie: proces kształtowania się państwa i prawa u ludów słowiańskich, dawne słowiańskie prawo sądowe oraz stanowisko prawne ludności chłopskiej do końca epoki feudalnej.

W odniesieniu do pierwszej z tych dziedzin należy wspomnieć o przeprowadzonej przezeń krytyce koncepcji państw półpatriarchalnych-półfeudalnych jako okresu przejściowego do feudalizmu. W rozwoju słowiańskich organizacji przedpaństwowych zwracał uwagę na rolę żupy jako podstawowej jednostki politycznej (złożonej z grodu wraz z najbliższą okolicą), a następnie szczepu terytorialnego, czyli wspólnoty ludności osiadłej na zwartym geograficznie obszarze. Od tych organizacji wiodła, Jego zdaniem, droga do księstw plemiennych.

Najpoważniejsze znaczenie mają tu prace Vladimíra Procházki dotyczące po-

VLADIMÍR PROCHÁZKA
1924—1967

czątków organizacji państwowej u Słowian połabskich; zagadnienie to w zbyt małym bowiem dotychczas stopniu było przedmiotem badań w nauce czeskiej czy polskiej, które z natury rzeczy powinny się być nim bliżej zainteresować, a nie pozostawiać go w zasięgu nie zawsze obiektywnej działalności nauki niemieckiej. Vladimír Procházka starał się ujmować ten problem na szerokim tle porównawczym; badał więc również początki państwa wielkomorawskiego i jego wpływy na rozwój późniejszych organizacji politycznych na ziemiach słowiańskich, śledził postępy badań polskich prowadzonych w ramach przygotowań do milenium, starał się udostępnić nauce czeskiej wyniki prac Gerarda Labudy, Henryka Łowmiańskiego i innych uczonych polskich. Do wydawanych w Krakowie „Studiów Historycznych” zgłosił — niestety już nie zrealizowany — zamiar opublikowania swego głosu w dyskusji nad początkami państwa Wiślan i jego związku z Wielkimi Morawami.

Przechodząc do szkicowego choćby omówienia drugiej dziedziny Jego zainteresowań, należy zwrócić uwagę na badania dotyczące średniowiecznego postępowania sądowego, zwłaszcza roli przysięgi jako środka dowodowego. Dotychczasowy swój w tej mierze dorobek zdołał podsumować na łamach tomu XVII publikacji „Société Jean Bodin” (*L'évolution du système de preuves dans le droit des peuples slaves jusqu'au XV-e siècle*), ale nie zamierzał na tym poprzestać. Podobnie jak i w studiach nad początkami organizacji państwowych, proces rozwoju prawa we wczesnośredniowiecznych państwach słowiańskich starał się traktować na jak najszerszym tle porównawczym. Istotną cechą proponowanej przezeń metody badawczej było porównywanie ze sobą nie tylko poszczególnych instytucji, lecz zestawienie obok siebie całych systemów prawnych w państwach słowiańskich, śledzenie kierunków rozwojowych ich prawa oraz łączenie wyników wszystkich nauk pokrewnych dyscyplinie historycznoprawnej. Słowiańską część Europy dzielił wprawdzie na trzy obszary: środkowoeuropejski (obejmujący też i Węgry), bałkański oraz ruskim, ale uważał, że mimo to można mówić o całym kompleksie „słowiańskiego prawa”.

Trzecią wreszcie dziedziną Jego zainteresowań było stanowisko prawne ludności włościańskiej na schyłku epoki feudalnej. Po pierwszych poświęconych temu pracach *Právní poměry poddaných v 16—19 století ve světle nejnovějšího bádání v Československu a v Polsku; Příspěvky k dějinám pozemkového práva na území ČSR do r. 1848*) opublikował Vladimír Procházka największe dzieło swego życia pt. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16 a 17 století* (ČSAV, Praha 1963). Książka ta wzbudziła duże zainteresowanie w nauce polskiej, doczekała się trzech recenzji oraz wielu drobniejszych, pozytywnych wzmianek.

W ostatnich latach rozpoczął Vladimír Procházka zbieranie materiałów do obszernej pracy na temat kolonizacji w średniowieczu, traktowanej jako zjawisko rodzimego rozwoju społeczno-gospodarczego państw słowiańskich, a nie jako proces ekspansji niemieckiej. Nie dane Mu jednak było dokończyć tego ambitnego i wymagającego całych lat pracy zamierzenia. O interesujących założeniach tej pracy poinformował nas tylko referat, wygłoszony przezeń w dniu 21 XI 1963 r. w Katedrze Historii Państwa i Prawa Polskiego UAM pt. *Kolonizacja a rozwój społeczeństwa* (por. „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. XVI z. 2).

Z Polską wiązały Vladimíra Procházkę silne więzy zainteresowań naukowych i sympatii osobistych. W miarę możliwości przyjeżdżał często do naszego kraju, a każdy Polak przybywający do Pragi mógł liczyć na Jego serdeczną pomoc i troskliwą opiekę — słusznie więc nazywany był ambasadorem polskiej nauki historycznoprawnej w Czechosłowacji.

Ze szczególnym wzruszeniem przypomnieć należy, że był Vladimír Procházka jednym z najbliższych i najbardziej zasłużonych współpracowników „Czasopisma

Prawno-Historycznego". Opublikował na jego łamach szereg interesujących prac a wśród nich bibliografię najważniejszych prac czechosłowackich z dziedziny historii prawa za okres od 1956—1966 r. (t. VIII z. 2, s. 211—218; t. XIX z. 1, s. 299—323).

Zachowamy Vladimira Procházkę na zawsze we wdzięcznej pamięci!

STANISŁAW GRODZIŃSKI (Kraków)

SEWERYN WYSŁOUCH 1900 — 1968

W dniu 27 lutego 1968 r. zmarł Seweryn Wysłouch, doktor praw, docent historii prawa litewskiego, profesor zwyczajny historii państwa i prawa polskiego Uniwersytetu Wrocławskiego. Jego odejście jest stratą niepowetowaną nie tylko dla Uczelni i jej Wydziału Prawa, nie tylko dla polskiej nauki historycznej, ale również dla Śląska, któremu Zmarły poświęcił kilkanaście najowocniejszych ostatnich lat swej pracy badawczej, organizacyjnej i cały swój zapał społecznika i wychowawcy młodzieży.

Seweryn Wysłouch urodził się 19 marca 1900 r. w Pirkowiczach w powiecie drohiczyńskim. Egzamin dojrzałości złożył w r. 1923 z opóźnieniem wywołanym przez wojnę, w której osobiście brał udział. Studia wyższe ukończył na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie uzyskując tam w r. 1927 tytuł magistra praw. Bezpośrednio potem podjął pracę na tymże Wydziale, najpierw przy Katedrze Prawa Politycznego, następnie zaś — pod kierunkiem prof. S. Ehrenkreutz — w Katedrze Historii Ustroju Polski. Rozwój naukowy Seweryna Wysłoucha był szybki. W 1930 r. bowiem doktoryzował się na swym macierzystym wydziale, w 1937 r. zaś po opublikowaniu rozprawy habilitacyjnej uzyskał tamże veniam legendi w zakresie historii prawa litewskiego. W objęciu katedry odpowiadającej tej dyscyplinie, erygowanej w 1939 r., przeszkodził Mu wybuch drugiej wojny światowej. Okupację hitlerowską Profesor Wysłouch przetrwał na Kujawach, pracując jako robotnik. Tam też, natychmiast po wyzwoleniu organizował szkolnictwo, najpierw podstawowe, potem średnie i nauczał w nim historii. Rychło jednak, bo jeszcze w 1945 r. został powołany na stanowisko profesora historii prawa polskiego na Uniwersytecie Łódzkim, już w następnym roku jednak, odpowiadając na wezwanie Rady Wydziału Prawno-Administracyjnego Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu, przeniósł się na stałe na Dolny Śląsk. We Wrocławiu też — aż do chwili śmierci w 1968 r. — kierował na Wydziale Prawa Katedrą Historii Ustroju Polski, przemianowaną następnie na Katedrę Historii Państwa i Prawa Polskiego.

O Profesorze Sewerynie Wysłouchu należałoby pisać w trzech aspektach: jako o uczonym, jako o organizatorze Uniwersytetu Wrocławskiego i wrocławskiego ośrodka naukowego, wreszcie jako o społeczniku i patriocie wielkiej miary, zaangażowanym bez reszty w problematykę współczesności. Tutaj jednak uwaga będzie poświęcona naukowej sylwetce i działalności Profesora.

Bogatej i różnorodnej twórczości naukowej Seweryna Wysłoucha nie da się ująć pod jeden mianownik, ponieważ występują w niej dwa równoległe nurty, każdy równie godzien osobnego omówienia. Poza tym cała działalność badawcza Profesora rozpada się na dwa wyraźne okresy, różne tematycznie, oddzielone katakлизmem drugiej wojny światowej: pierwszy z nich wiąże się z problematyką Wielkiego Księstwa Litewskiego, drugi poświęcony jest bez reszty dziejom Śląska i zagadnieniom Ziemi Zachodnich w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Naukowo-badawcze zainteresowania Seweryna Wysłoucha w jego czasach „wileńskich” od początku uzyskiwały określony kształt i skoncentrowały się na trudnej

i mało znanej problematyce powstawania terytorialno-administracyjnych jednostek w Wielkim Księstwie Litewskim. Asumpt dla tych studiów dały prace Jana Jakubowskiego (w szczególności opublikowana w r. 1928 mapa W. Ks. Litewskiego w połowie XVI w.), ich zaś pierwszym widomym rezultatem była rozprawa doktorska pt. *Rozwój granic i terytorium powiatu kobryńskiego do połowy XVI wieku* (Ateneum Wileńskie, t. VI, Wilno 1929). Wbrew względnie wąskiemu tytułowi, sugerującemu tylko badania historycznogeograficzne, Autor poszedł w tej pracy znacznie dalej, dając szereg ustaleń o zacięciu syntetycznym i o nie przemijającym znaczeniu. Mianowicie z jednej strony określił warunki, od których zależało wcześniejsze lub bardziej opóźnione ustalanie się granic podziałów administracyjnych, z drugiej zaś wskazał czynniki, od których zależało najpierw wyodrębnianie się danego terytorium, następnie zaś ewentualne przemieszczanie się jego granic w przestrzeni. Oddziaływanie tych czynników umieścił w czasie, na plan pierwszy wysuwając warunki geograficzne terenu, następnie stan osadnictwa pierwotnego, na koniec zaś względy polityczne, wyrażone m. in. w celowym zasiedlaniu terytoriów. Na marginesie tych rozważań powstały dwie dalsze rozprawki. Z nich pierwsza (*Z dziejów Łosošny i jej posiadaczy XV—XVI w.*, „Ateneum Wileńskie”, t. VII, Wilno 1930) zdradza warsztat naukowy Autora, który do swych syntetyzujących ujęć szedł przez drobiazgowie studia dziejów poszczególnych włości feudalnych¹. Druga zajmuje się pojęciem i zakresem „powiatu” w pierwszym Statucie litewskim w zestawieniu z wcześniejszym o rok (1528) spisem wojska litewskiego (*Księga Pamiątkowa ku czci W. Abrahama*, t. II, Lwów 1931).

W swej dysertacji doktorskiej S. Wysłouch stwierdził stosunkowo niewielkie znaczenie szlaków komunikacyjnych przy kształtowaniu się najwcześniejszych podziałów administracyjnych. Pogląd ten, pośrednio zresztą wyrażony, narzucił Mu kierunek dalszych badań i doprowadził do studium pt. *Dobra szerszewskie. Ze studiów nad podziałem terytorialnym W. Ks. Litewskiego przed reformą 1565—1566 r.* („Ateneum Wileńskie”, t. VIII, Wilno 1932). Dobra te nie posiadały ustalonej przynależności „powiatowej” i — pozostając w rękach rodziny możnowładczej — z biegiem czasu utworzyły rodzaj „państwa” magnackiego, dość wyraźnie wyłamującego się z podziału na powiaty. Dochodząc przyczyn tego zjawiska S. Wysłouch wykazał bezspornie związek ukształtowania się tych dóbr z przebiegającym przez nie gościńcem z północnej Litwy do Krakowa i systemem świadczonych tam usług komunikacyjnych. Stąd już tylko jeden krok był do dalszego rozszerzenia problematyki badawczej, mianowicie na kwestie usług komunikacyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim przed wydaniem ustawy o podwodach w 1558 r. w ogóle, w szczególności zaś w tamtejszych miastach lokowanych na prawie niemieckim. Osiągnięte rezultaty zostały opublikowane w kilka lat później w rozprawie habilitacyjnej pt. *Posługi komunikacyjne w miastach W. Ks. Litewskiego na prawie magdeburskim do połowy XVI wieku* (Wilno 1936). Jest to studium wszechstronne i gruntowne, wyjaśniające nie tylko genezę i kształt omawianej instytucji, ale również przyczyny i drogi jej zaniku. Do dziś jest ono w zasadzie ostatnim słowem w tym zakresie. Przed wybuchem wojny S. Wysłouch jeszcze raz powrócił do tych zagadnień, znów jednak na innej, szerszej płaszczyźnie. Mianowicie polemizując z H. Łowmiańskim na temat przyczyn zaskakującego rozwoju Mohylewa w XVI w. (*Uwagi o przyczynach rozwoju Mohylewa w XVI i XVII wieku*, „Wiadomości Studium Historii Prawa Litewskiego”, t. I, Wilno 1938), zwrócił uwagę na jego skład społeczny, mały udział szlachty i duchowieństwa i znikomą rolę jurydyk, z powodzeniem zwalczanych przez miasto, udowadniając decydującą rolę tych okoliczności wyrażoną w szczególnie sprawnym działaniu władz miejskich w rozwoju Mohylewa.

Seweryn Wysłouch był nie tylko uczonym, lecz też społecznikiem, zaangażowanym głęboko we współczesne mu problemy społeczno-polityczne, w szczególności w sprawy białoruskie na Wileńszczyźnie. Również więc w tej płaszczyźnie kształtowała się — równolegle do poprzedniej — jego działalność badawcza, prowadzona głównie w ramach Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej utworzonego w Wilnie na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych. Znalazła ona swój wyraz już we wczesnej, opisowej głównie rozprawce *Białorusini na Ziemi Wileńskiej* (w: *Wilno i Ziemia Wileńska*, Wilno 1930), przede wszystkim zaś w późniejszym studium *Ziemia oszmiańska na rubieży dwóch kultur* (Pamiętnik Zjazdu Gospodarczego w Oszmianie, Wilno 1932) oraz w artykule pt. *Rola Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi w ruchu narodowym Białorusinów w Polsce* („Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej”, t. I, Wilno 1933). W pracach tych poddał wnikliwej krytyce nacjonalistyczną praktykę polskich władz państwowych i wskazał na atrakcyjność narodowościowej polityki Związku Radzieckiego dla Białorusinów w Polsce.

Przeniesienie się Profesora Wysłoucha na stałe na Śląsk po zakończeniu drugiej wojny światowej pociągnęło za sobą zasadniczy zwrot w Jego działalności naukowo-badawczej. Początkowe lata jednak wypełniły Mu przede wszystkim prace organizacyjne. Powołany w r. 1947 na stanowisko prorektora Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu — ogromnej uczelni, z której wzięły początek wszystkie wyższe szkoły wrocławskie, podjął i prowadził do 1952 r. wielkie prace nad odbudową gmachów uniwersyteckich, zabytków narażonych na zniszczenie oraz prace nad przyciąganiem do studiów wyższych autochtonicznej młodzieży śląskiej, która w Jego osobie znajdowała troskliwego opiekuna i doradcę. Jednocześnie podjął prace w Instytucie Śląskim, a gdy ten uległ w r. 1949 fuzji z Instytutem Zachodnim, stanął na czele Oddziału Wrocławskiego tego Instytutu, do chwili jego likwidacji w roku 1950.

Z tych czasów datują się początki dwóch ważnych naukowych inicjatyw Profesora: publikowania „Materiałów do Dziejów Nowożytnych Ziem Zachodnich” (3 tomy w latach 1950—1951), wydawnictwa znanego w świecie i podstawowego dla poznania dziejów rodzimej ludności śląskiej tych terenów w dobie kapitalistycznej, oraz serii „Studiów Śląskich”. Cztery tomy tego drugiego wydawnictwa ukazały się pod egidą Instytutu Zachodniego. Seria nowa została podjęta przez S. Wysłoucha, w ramach reaktywowanego Instytutu Śląskiego w Opolu; 12 tomów już opublikowano pod redakcją Profesora, a 2 dalsze przygotowane są do druku. Prace zamieszczone w tym wydawnictwie dotyczą w przytłaczającej większości dziejów międzywojennego dwudziestolecia i problematyki Polski Ludowej na Śląsku; mają podstawowe znaczenie poznawcze dla dziejów ludności polskiej pod rządami niemieckimi oraz dla historii osadnictwa i budownictwa polskiego na Śląsku. W Instytucie Śląskim w Opolu pełnił Profesor, aż do r. 1960, funkcję przewodniczącego Rady Naukowej, zorganizował Sekcję Dokumentacji, a następnie kierował Sekcją Historyczną, poświęcając wiele sił i czasu tej tak ważnej dla ukształtowania samowiedzy kulturalnej Śląska placówce.

Działalność badawcza Seweryna Wysłoucha zmieniła po wojnie zasadniczo kierunek. Trudności, z jakimi musiało borykać się Państwo Ludowe przy kształtowaniu nowego ustroju rolnego, zwróciły uwagę Profesora na kwestię agrarną w epoce kapitalistycznej na Śląsku, szczególnie zaś na drogi, jakimi powstawał tutaj wiejski proletariats i półproletariat. Pierwszym owocem tych studiów była opublikowana w 1952 r. praca *Wieś górno-śląska od połowy XVIII do połowy XIX wieku — struktura gospodarcza i społeczna* („Przegląd Zachodni”, 1952) oraz jeszcze w tym samym roku *Kapitalistyczna przebudowa rolnictwa śląskiego i jej skutki w latach 1850—1880* (tamże, zeszyt dodatkowy). Ukoronowaniem wreszcie tych do-

ciekań stała się obszerna i gruntowna monografia ogłoszona w 1956 r. — *Studia nad koncentracją w rolnictwie śląskim w latach 1850—1914, struktura agrarna i jej zmiany*. W pracach tych, operując swobodnie i twórczo metodą materializmu historycznego, wykazał błędność tzw. teorii niwelacji w ustroju rolnym, w drobiazgowych i żmudnych dociekaniaх historycznodemograficznych i historyczno-gospodarczych opisał procesy przekształceń rolnictwa śląskiego determinowane przez wzrost ośrodków przemysłowych i wielkomiejskich, opisał szczegółowo przebieg kapitalistycznego rozwarstwienia we wszystkich jego uwarunkowaniach i wyrazach, wreszcie dał trwałe podwaliny dla dalszych studiów nad kształtowaniem się i historią proletariatu wiejskiego na Śląsku. Badania te kontynuowali — i kontynuują — uczniowie i współpracownicy Profesora.

Swe zainteresowanie rodzimą ludnością Śląska i pozostałych Ziem Zachodnich Profesor Wysłouch uzewnętrzniał nie tylko w organizowaniu badań, lecz również we własnych studiach. Dla przykładu można tu wymienić *Stosunki narodowościowe Śląska okresu pruskiego w XVIII—XIX wieku* (I Metodologiczna Konferencja Historyków Polskich) oraz dwa studia o polskiej ludności ewangelickiej na Śląsku w XIX wieku (*Polacy ewangelicy na Śląsku w XIX wieku i ich postawa narodowo-społeczna*, Sesja Ariańska Instytutu Śląskiego w Opolu, Referaty, Opole 1963; *Polacy ewangelicy na Śląsku w XIX wieku w walce z germanizacją*, „Studia Śląskie”, t. IX, Katowice 1965).

Seweryn Wysłouch w publikacjach swoich zajmował się również sprawami organizacji studiów, szczególnie zaś rekrutacją, walcząc o szerszy dostęp młodzieży wiejskiej i małych miast do szkół wyższych (*Maturzyści z województwa opolskiego w akcji rekrutacyjnej na wyższe uczelnie we Wrocławiu w latach 1957/58 i 1958/59*, „Studia Śląskie”, t. IV, Katowice 1961). W pierwszych latach po wojnie, gdy brak było podręczników, wydał skrypt *Historia Ustroju Polski — okres wstępny* (2 wydania). Do ostatnich też chwil poświęcał wiele uwagi Zawodowemu Studium Administracyjnemu (przy Uniwersytecie Wrocławskim), którym kierował. Troska o wzrost kwalifikacji i poziomu kulturalnego pracowników administracji terenowej, ich ideowości i zrozumienia roli, jaką odgrywają na terenie ziem zachodnich, szła u Niego w parze ze stałą troską wiązania z polskością autochtonicznej ludności tych ziem; jej awans społeczny realizował się i — realizuje — w znacznej mierze właśnie poprzez wyższe uczelnie Wrocławia, których budowy Profesor był współtwórcą.

Profesor Seweryn Wysłouch położył duże zasługi w zakresie kształcenia kadry naukowej. Wśród jego uczniów jest pięciu profesorów, dwóch docentów, duża liczba doktorów. Dzięki swym szerokim horyzontom i gruntownej wiedzy, działał owocnie nie tylko w dziedzinie historii państwa i prawa, ale również w historii politycznej, w dziedzinie ekonomii i historii gospodarczej. Z Jego odejściem środowisko naukowe wrocławskie i w ogóle śląskie poniosły stratę bardzo poważną, którą długo będą odczuwać.

KAZIMIERZ ORZECOWSKI (Wrocław)

WPROWADZENIE BIBLIOGRAFICZNE DO POWSZECHNEJ HISTORII PRAWA

Od 1965 r. ukazywać się zaczęły w Brukseli pierwsze zeszyty ogólnościowej bibliografii historyczno-prawnej pod redakcją znanego brukselskiego historyka prawa, prof. John Gilissena. To zdumiewające swym rozmachem wydawnictwo, zakrojone na 8 obszernych tomów, wychodzi pod tytułem: *Introduction bibliographique à l'histoire du droit et à l'ethnologie juridique — publiée sous la rédaction de John Gilissen*.

Wydawane jest pod auspicjami Centre d'Histoire et d'Ethnologie juridique w ramach wydawnictw Instytutu Socjologii, założonego przez Ernesta Solvaya, i Wolnego Uniwersytetu w Brukseli (Editions de l'Institut de Sociologie, Université Libre de Bruxelles).

Założenia ogólne. Jak przedmowa redakcyjna do wydawnictwa wyjaśnia, zachętą do jego podjęcia były badania porównawcze nad historią poszczególnych instytucji, prowadzone z powodzeniem od lat 30 przez Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions. Celem bibliografii jest zebranie zaktualizowanych informacji bibliograficznych na temat różnych aspektów rozwoju prawa na całym świecie. Praca jest przeznaczona zarówno dla historyków prawa, jak historyków, prawników i etnologów. Bibliografia ma oczywiście charakter selekcyjny, muszą się w niej naturalnie znaleźć wskazówki na temat istniejących w różnych krajach bibliografii specjalnych. Powinna zawierać przede wszystkim informacje na temat podstawowych źródeł i najważniejszych, zwłaszcza nowszych prac. Selekcja dokonywana jest przez możliwie najwyborniejszych specjalistów z różnych krajów, którzy zostali jako autorzy zaproszeni do współpracy w bibliografii.

Zakres terytorialny i chronologiczny bibliografii ujęty jest w granicach maksymalnych. Obejmuje ona 5 kontynentów i sięga pod względem czasowym możliwie daleko wstecz i w przód. Miejsce szczególne zajmuje w niej etnologia prawnicza, która dotyczy prawa ludów nie znających pisma. Może to, wedle opinii redaktora, ułatwić lepsze poznanie tego, co określa on jako prehistorię prawa. Na całość bibliografiiłoży się 125 zeszytów poświęconych różnym krajom, dziedzicom prawa czy okresom, ujętych wedle zaproponowanego przez redakcję schematu.

Zakres tematyczny poszczególnych zeszytów. Redakcja ujęła w 10 punktach program każdego opracowania. Oczywiście, propozycja ta nie narzuca autorom sztywnego schematu, przeciwnie, z góry przewiduje się potrzebę odstępowania od schematu, w dostosowaniu do specyficznego rozwoju prawa w danym kraju, wprowadzania podziałów na okresy albo podziału na osobno omawiane terytoria. W każdym razie każdy zeszyt powinien być poprzedzony zwięzłym wstępem, który by zawierał podstawowe wiadomości na temat rozwoju prawa w omawianym kraju, jego zasięgu terytorialnego itp. Niemniej jednak punktem wyjścia dla każdego opracowania jest zaproponowany przez redakcję plan, który obejmuje następujące zagadnienia:

1. Repertorium bibliograficzne.
2. Dzieła o charakterze syntetycznym, a więc ogólne syntezy i podręczniki z zakresu historii prawa, a także najnowsze syntezy historii ogólnej danego kraju, encyklopedie i słowniki naukowe.
3. Główne periodyki drukujące prace z zakresu historii prawa.
4. Zbiory źródeł prawa, a więc zarówno ustawodawcze, jak pomniki prawa zwyczajowego, zbiory orzecznictwa, prace autorów dawnych itp.
5. Prawo publiczne.
6. Prawo karne.
7. Prawo prywatne.
8. Procedura.
9. Inne dziedziny prawa.
10. Różne, m. in. nauczanie prawa.

Liczbę pozycji przypadających na poszczególne kraje traktuje się elastycznie, waha się ona w granicach od 100 do 1000 na jeden zeszyt, np. Czechosłowacja wykazała 312 pozycji, Dania 368, Polska 464, Wyspy Brytyjskie 617. Większość opracowań ujmowana jest w języku francuskim albo angielskim, niektóre są ujęte w języku hiszpańskim.

Układ całości bibliografii. Całość, złożona ze 125 zeszytów, stworzy 8 tomów o następującej zawartości:

- I A. Starożytność.
- II B. Europa średniowieczna i nowożytna. Część ogólna.
- III C. Europa zachodnia — średniowiecze i nowożytność.
- IV D'. Europa środkowa — średniowiecze i nowożytność.
- V D". Europa wschodnia — średniowiecze i nowożytność.
- VI E'. Azja.
- VII E". Afryka.
- VIII F. Ameryka i Oceania.

Do każdego tomu dołączony zostanie indeks autorów i indeks rzeczowy (dla całego tomu). W skład poszczególnych tomów wchodzić będą następujące opracowania:

Tom A. Starożytność

A/1	Egipt	J. Pirenne i A. Theodorides (Bruksela)
A/2	Prawa klinowe	G. Cardascia (Caen) i J. Klima (Praga)
A/3	Hetyci	R. Haase (Leonberg)
A/4	Fenicja-Kartagina	S. Segert (Praga)
A/5	Elam-Persja	J. Wolski (Kraków)
A/6	Prawo hebrajskie	R. Yaron (Jerozolima)
A/7	Grecja	G. Sautel (Paryż)
A/8	Prawa hellenistyczne	J. Modrzejewski (Paryż)
A/9	Prawo rzymskie — Źródła	P. Stein (Old Aberdeen)
A/10	" " Prawo publiczne	T. Liebmann-Frankfort (Bruksela)
A/11	" " Prawo cywilne	J. H. Michel (Bruksela)
A/12	" " Prawo karne	J. A. C. Thomas (Glasgow)

Tom B. Europa średniowieczna i nowożytna. Część ogólna

B/1	Celtowie	V. T. H. Delany (Dublin)
B/2	Prawa germańskie	M. Scovazzi (Mediolan)
B/3	Słowianie	V. Procházka (Praga)
B/4	Prawo bizantyńskie	J. de Malafosse (Paryż)
B/5	Prawo rzymskie i longobardzkie (V—XI w.)	C. G. Mor (Padwa)
B/6	Monarchia frankońska	F. L. Ganshof i R. C. Van Caenegem (Gandawa)
B/7	Monarchia burgundzka i wizygocka (V—VI w.)	F. L. Ganshof (Gandawa)
B/8	Feudalizm	F. L. Ganshof (Gandawa)
B/9	Prawo kanoniczne	J. Gaudemet (Paryż)
B/10	Prawo hebrajskie	M. Elon (Jerozolima)
B/11	Prawo rzymskie (XII—XV w.)	R. Feenstra (Lejda)
B/12	Prawo rzymskie (od XVI w.)	R. Abbondanza (Perugia)
B/13	Prawo natury	P. Foriers i P. Smets (Bruksela)

Tom C. Europa zachodnia — średniowieczna i nowożytna

C/1	Francja przed 1789 r.	—
C/2	Francja — po 1789 r.	G. Sicard (Tuluza)
C/3	Belgia i północna Francja	J. Gilissen (Bruksela)
C/4	Niderlandy	J. T. H. De Smidt (Amsterdam)
C/5	Wyspy Brytyjskie — Anglia — Szkocja — Walia	R. C. Van Caenegem (Gandawa) V. Th. Delany (Dublin)
C/6	Irlandia	R. Gibert (Granada)
C/7	Hiszpania	G. Braga Da Cruz i A. Costa (Coim- bra)
C/8	Portugalia	

Tom D'. Europa środkowa — średniowieczna i nowożytna

D/1	Włochy	U. Nicolini (Mediolan), L. Pansolli (Florencja) i G. Ancarini (Mediolan)
D/2	Niemcy	H. Thieme (Fryburg w Br.), B. Dies- telkamp i W. Leiser (Fryburg w Br.)
D/3	Szwajcaria	P. Gilliard (Lozanna)
D/4	Austria	N. Grass (Innsbruck)
D/5	Dania	O. Fenger (Aarhus)
D/6	Norwegia	K. Haukaas (Oslo)
D/7	Islandia	A. Snaevarr (Reykjavik)
D/8	Szwecja—Finlandia	E. Hafström (Lund)

Tom D". Europa wschodnia — średniowieczna i nowożytna

D/9	Rosja do 1917	M. Szeftel (Seattle)
D/10	Związek Radziecki	S. F. Keczekian (Moskwa)
D/11	Węgry	C. Szladits (New York)
D/12	Polska	J. Bardach, A. Ajnenkiel, M. Senkow- ska i S. Russocki (Warszawa)
D/13	Czechosłowacja	V. Vaněček (Praga)
D/14	Litwa	J. Bardach (Warszawa)
D/15	Bulgaria	M. Andreev (Sofia)
D/16	Rumunia	V. Hanga (Cluj)
D/17	Jugosławia	D. Stojcević (Belgrad)
D/18	Grecja	N. Fragistas (Saloniki)
D/19	Albania	V. Meksi (Tirana)

Tom E'. Azja

E/1	Islam — ogólne	A. Abel i R. Marchal (Bruksela)
E/2	Islam — ryt malicki i szaficki	R. Brunschvig (Paryż)
E/3	Islam — ryt haneficki	A. d'Erville (Rzym)
E/4	Islam — ryt hanbalicki	A. Abel i R. Marchal (Bruksela)
E/5	Turcja	T. Gökbilgin i N. Göyunc (Stambuł)
E/6	Prawo hinduskie starożytne	L. Rocher (Bruksela)
E/7	Birmania	Kyin Swi (Rangun)
E/8	Kolonizacja brytyjska w Azji	—
E/9	Syjam	F. Lingat (Paryż)
E/10	Malajzja	P. G. B. Rown (Canberra) i E. Sriniv- asagam (Singapur)
E/11	Indochiny	Y. Bongert (Paryż)

E/12 Korea
E/13 Japonia
E/14 Chiny

E/15 Mongolia
E/16 Azja środkowa
E/17 Armenia i Gruzja

—
B. Ishii (Tokio)
E. Balazs (Paryż) i D. Twitchett (Londyn)
L. Krader (Waszyngton)
—
—

Tom E". Afryka

E/20 Nigeria, Ghana, Sierra Leone,
Gambia

E/21 Afryka zachodnia i równikowa

E/22 Liberia

E/23 Etiopia-Erytrea

E/24 Somalia

E/25 Sudan

E/26 Kenia—Buganda—Tanzania

E/27 Kongo

E/28 Burundi—Rwanda

E/29 Madagaskar

E/30 Betsuana

E/31 Afryka Południowa
(prawo bantu)

E/32 Afryka Południowa
(prawo współczesne)

E/33 Rodezja—Zambia—Malawi

E/34 Angola—Mozambik

E/35 Kolonizacja francuska w Afryce

E/36 Kolonizacja włoska w Afryce

A. Allott (Londyn) i W. C. Daniels (Londyn)

J. Poirier (Tananariva) i M. Alliot (Paryż)

M. R. Konvitz (Itaka)

E. Cerulli (Rzym)

E. Cerulli (Rzym)

J. S. Read (Londyn)

J. Vanderlinden (Bruksela)

J. Vanderlinden (Bruksela)

M. Alliot (Paryż), J. Poirier i Blanc-Jouvan (Tananariva)

W. T. Mc Clain (Lusaka)

A. J. Kerr (Grahamstown)

P. Van Warmelo (Pretoria)

W. T. Mc Clain (Lusaka)

G. Braga da Cruz i A. Costa (Coimbra)

B. Schnapper (Bordeaux)

E. De Leone (Rzym)

Tom F. Ameryka i Oceania

F/1 Inkowie

F/2 Aztekowie-Majowie

F/3 Indianie

F/4 Kolonizacja hiszpańska

F/5 Kolonizacja francuska

F/6 Kolonizacja holenderska

F/7 Kolonizacja brytyjska

F/8 Stany Zjednoczone

F/9 Meksyk

F/10 Kanada angielska

F/11 Kanada francuska

F/12 Ameryka centralna

F/13 Argentyna—Uruguay

F/14 Chile

F/15 Brazylia

L. Baudin (Paryż)

J. de Durand-Forest (Paryż)

A. Dorsin角度-Smets (Bruksela)

C. Gibson (Iowa City)

B. Schnapper (Bordeaux)

J. Schiltkamp (Curaçao)

—

M. B. Jeffrey (Cincinnati)

F. Margadant (Meksyk)

G. Parker (Toronto)

A. Morel (Montreal)

—

R. Zorraquin Becu (Buenos Aires)

A. De Avila Martel (Santiago de Chile)
Vandick L. Da Nobrega (Rio de Janeiro)

R. Crespo (Cochabamba)

E. Dunbar Temple (Lima)

F/16 Boliwia

F/17 Peru

F/18 Venezuela	G. Kummerow (Caracas)
F/19 Kolumbia—Ekwador	—
F/21 Indonezja	J. Prins (Utrecht)
F/22 Filipiny	P. V. Fernandez (Quezon City)
F/23 Australia	K. O. Shatwell (Sydney)
F/24 Nowa Zelandia	G. P. Barton (Wellington)
F/25 Tubylcy australijscy	—
F/26 Papuasi—Nowa Gwinea	J. B. Brown i P. Sacks (Canberra)
F/27 Polinezja angielska	—
F/28 Polinezja francuska	J. Lebeuf (Paryż)
F/29 30 Eskimosi	G. Van Den Steenhoven (Nimwega)

Stan realizacji bibliografii. Jest rzeczą zdumiewającą, że wydawnictwo omawiane, oparte na współpracy z ponad 200 autorami zamieszkającymi na terenie całego globu, realizuje się nadzwyczaj sprawnie. Jest w tym niewątpliwie zasługa talentu organizacyjnego i naukowego autorytetu prof. Gilissena. Przyjął on zasadę że poszczególne zeszyty publikuje się osobno, w miarę ich napływania do redakcji. Tą metodą w ciągu około 3 lat (do 1967 r.) wydano 41 zeszytów, a więc 1/3 zawartości całego dzieła. Udostępniono już również nabywcom skoroszytowe oprawy do pierwszych tomów, do których będzie należało wkładać poszczególne zeszyty wedle przewidzianej kolejności. Wśród prac już wydanych znajduje się i zeszyt D/12, poświęcony Polsce, opracowany przez prof. J. Bardacha wraz z A. Ajnenkiele, M. Senkowską i S. Russockim. Autor, zgodnie z zaleceniem redakcji, zastosował dla zeszytu polskiego specjalny układ. We wstępie wyjaśniono główne linie rozwoju państwa i prawa polskiego oraz zamieszczono mapkę z zaznaczeniem następujących granic: z r. 1000, sprzed 1772 r., granicę między Koroną i Litwą przed 1772 r., granice II Rzeczypospolitej — oraz granice PRL. Orientuje to od razu czytelnika, któremu są obce sprawy polskie, „w czasie i przestrzeni”. Całość zeszytu dzieli się słusznie na 3 części, z których pierwsze zajmuje się Polską w okresie od IX w. do 1795 r., druga Polską pod zaborami, trzecia II Rzeczypospolitą (1918–1939). Podobne podziały na okresy albo na różne terytoria występują i w innych zeszytach, np. zeszyt zajmujący się Wyspami Brytyjskimi osobno zajmuje się Anglią, Walią i Szkocją. Układ wewnętrzny wymienionych trzech części jest uproszczony — na pewno słusznie — w stosunku do ogólnej propozycji redakcyjnej. Całość obejmuje pokaźną liczbę 464 znakomicie wyselekcjonowanych pozycji. Wielką zaletą tego zeszytu jest i to, że obok tytułów prac w języku polskim zamieszczone jest przy każdym tytule tłumaczenie jego na język francuski.

Powyższa informacja niewątpliwie wystarczy czytelnikowi do wyrobienia sobie przekonania, że omawiana bibliografia stanowi inicjatywę niezwykle doniosłą. Bibliografia zasługuje na pewno, zgodnie z intencjami wydawców, na uwagę zarówno historyków prawa, jak historyków i prawników oraz etnologów na całym świecie. Powinna się ona znaleźć również na półkach wszystkich bibliotek świata, mających pewne ambicje w gromadzeniu zbiorów historycznych czy prawniczych.

MICHAŁ SZCHANIECKI (Warszawa)

CZTERDZIESTOLECIE PRACY NAUKOWEJ PROFESORA DRA JAKUBA SAWICKIEGO

W dniu 20 grudnia 1967 r. odbyła się na Uniwersytecie Warszawskim uroczystość związana z jubileuszem 40-lecia pracy naukowej prof. Jakuba Sawickiego. Na uroczystym zebraniu w Sali im. Brudzińskiego licznie zebrani profesorowie,

goście i uczniowie prof. Sawickiego, mieli okazję do bliższego zapoznania się z rozległym dorobkiem naukowym Profesora i do wyrażenia uznania dla Jego długoletniego trudu.

Zebranie zagał w imieniu rektora UW dziekan Wydziału Prawa prof. Bogusław Leśnodorski, który na wstępie odczytał gratulacje nadesłane dla prof. Sawickiego przez ministra oświaty i szkolnictwa wyższego, prof. Henryka Jabłońskiego. Prof. Leśnodorski zwrócił uwagę na szczególne zasługi prof. Sawickiego dla Uniwersytetu Warszawskiego. Prof. Sawicki już w 1937 r. po habilitacji, którą uzyskał na podstawie pracy *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim* (Warszawa 1937), podjął na Wydziale Prawa wykłady z zakresu administracji wyznaniowej. W latach 1941—1944 związał się najbliżej z pracą na Tajnym Wydziale Prawa UW, po wyzwoleniu był jednym z pierwszych profesorów, którzy przystąpili do odbudowy Uniwersytetu. W czasie tym prof. Sawicki objął kierownictwo Katedry Historii Prawa Polskiego, które sprawował aż do 1954 r. W nawiązaniu do tenoru przemówienia prof. Leśnodorskiego, głos zabrał wiceprzewodniczący Stołecznej Rady Narodowej dr Wołczyk, który wręczył prof. Sawickiemu Złotą Odznakę za Zasługi dla Warszawy.

W następnym przemówieniu prof. Juliusz Bardach, dyrektor Instytutu Historii Prawa, zwrócił uwagę na rolę, jaką w pierwszych latach po wojnie spełnił prof. Sawicki tworząc w niezwykle trudnych warunkach materialnych i lokalowych w 1945 i 1946 r. podstawy warszawskiego środowiska historycznoprawnego. Był on początkowo jedynym na Uniwersytecie Warszawskim historykiem prawa, on też przyjmował, z właściwą sobie życzliwością, wszystkich, przybywających z różnych uniwersytetów profesorów, którzy stanowią dzisiaj obsadę Instytutu Historii Prawa. Prof. Bardach podkreślił rolę wkładu naukowego prof. Sawickiego w bieżące prace Instytutu oraz poważne sukcesy profesora na polu kształcenia najmłodszej kadry naukowej.

W imieniu uczniów profesora dr Jerzy Senkowski wyraził w gorących słowach ich wdzięczność za gorliwą opiekę naukową, jak i za ujmującą życzliwość, jaką są ze strony prof. Sawickiego otaczani od swych pierwszych kroków na Uniwersytecie.

Referat poświęcony działalności naukowej prof. Sawickiego przedstawił prof. Michał Szczaniecki. W referacie tym na tle ogólnego dorobku naukowego wskazał on przede wszystkim na pozycje o najtrwalszej wartości. Do nich należy w szczególności wydawnictwo aktów synodów diecezjalnych Concilia Poloniae. Dziełem tym prof. Sawicki nawiązał do postulatów wyrażanych od bardzo dawna, dokonania edycji wszystkich aktów i statutów synodalnych, jako niezbędnej podstawy do studiów nad rozwojem polskiego partykularnego prawa kościelnego, które stanowi jeden z ważnych działów polskiej historii prawa. Rozumieli to już R. Hube i Z. A. Helcel, domagali się tego B. Ulanowski i W. Abraham. Prace podejmowane przez Akademię Umiejętności od 1915 r. rozwijały się powoli, toteż prof. Sawicki podjął inicjatywę i wskazania swego mistrza prof. Abrahama i przystąpił nie zwlekając i nie czekając na dodatkowe kwerendy, poza tymi, których sam mógł dokonać, do wydawania aktów synodów diecezjalnych. Zdołał on pokonać wiele przeszkód na drodze realizacji swego ambitnego przedsięwzięcia i dzisiaj już jego wielkie wydawnictwo Concilia Poloniae zbliża się do kresu. Liczy ono już 10 tomów, brakuje obecnie tylko trzech tomów, z których tom XIII z indeksami do zawartości całego wydawnictwa będzie stanowił ukoronowanie wielkiego dzieła.

Potrzeba prowadzenia studiów nad partykularnym prawem kościelnym jest aktualnie odczuwana na całym świecie. Toteż gdy niedawno prof. Stefan Kuttner, dyrektor Instytutu Średniowiecznego Prawa Kanonicznego na Yale University podjął redakcję monumentalnej światowej edycji źródeł prawa kanonicznego, zwrócił

się do prof. Sawickiego o opracowanie ogólnoswiatowej bibliografii synodów kościelnych. I otóż w 1967 r., na kilka dni przed jubileuszem prof. Sawickiego, ukazał się już wspólnie wydany tom „Bibliographia Synodorum Particularium” (redagowany w Newhaven, drukowany w Belgii) pióra prof. Sawickiego. Piękny wkład nauki polskiej do nauki światowej!

Do dalszych większych zasług naukowych prof. Sawickiego należą liczne jego prace źródłoznawcze i edytorskie nad źródłami dawnego prawa polskiego. Do nich należy wydanie ostatniego tomu edycji *Matricularum Poloniae Summaria* oraz zgromadzenie nadzwyczaj obfitych tek w przygotowaniu wielotomowego wydawnictwa *Iura Masoviae*. W zakończeniu swego referatu prof. Szczaniecki wyraził w imieniu Redakcji *Czasopisma Prawno-Historycznego* i związanych z nią polskich historyków prawa wdzięczność prof. Sawickiemu za wzięcie na siebie trudu opracowywania rocznych bibliografii historii państwa i prawa, które ukazują się od kilkunastu lat na łamach *Czasopisma Prawno-Historycznego*.

Prof. Sawicki w pięknych słowach wyraził wdzięczność organizatorom uroczystości i zebrany. Mówił o pracy naukowej jako o powołaniu, któremu należy poświęcić wszystko. Wskazał, powołując się na pamięć swych pauczyeli i na współpracę ze swymi kolegami i przyjaciółmi, na wielką rolę, jaką w życiu uczonego odgrywają walory serca, życzliwość ludzka i przyjaźń, której zawdzięcza wiarę w celowość własnych poczyną i zdolność do wytrwania przy swoich naukowych zamierzeniach.

Na zakończenie zebrania odczytano depesze i listy gratulacyjne, po czym rektor UW prof. Stanisław Turski podejmował zebranych w salach Senatu tradycyjną lampką wina, w atmosferze szacunku i serdecznej sympatii, która otacza Jubilata.

MICHAŁ SZCHANIECKI (Warszawa)

CZTERDZIESTOLECIE HABILITACJI PROFESORA DRA ADAMA VETULANIEGO

Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego zorganizował z okazji czterdziestej rocznicy habilitacji prof. dr Adama Vetulaniego w dniu 12 marca 1968 r. spotkanie naukowe w auli uniwersyteckiej. Udział w nim wzięli przedstawiciele władz Uczelni, licznie zebrani pracownicy Wydziału Prawa, Wydziału Historyczno-Filozoficznego UJ, historycy z innych uczelni i zakładów naukowych Krakowa, historycy państwa i prawa z innych ośrodków uniwersyteckich, sporo przedstawicieli palestry, współpracownicy, uczniowie oraz przyjaciele Jubilata.

Spotkanie otworzył dziekan prof. dr Marian Cieślak, witając serdecznie przybyłych oraz samego Jubilata. Następnie odczytał liczne depesze i listy gratulacyjne, nadesłane na ręce prof. Vetulaniego z kraju i z zagranicy.

Na program spotkania złożyły się trzy referaty, związane ściśle z aktualnymi kierunkami zainteresowań naukowych Jubilata i podkreślające jego wkład w te dziedzinę badań. Doc. dr Wojciech Bartel przedstawił *Dekret Gracjana w świetle najnowszych badań*. Ukazał w perspektywie historycznej znaczenie tego dekretu jako zasadniczego zrębu średniowiecznego powszechnego prawa kościelnego; krótko zarysował dzieje badań nad nim, szerzej zajął się wkładem prof. Vetulaniego w studia nad jego genezą. Źródłoznawcze badania Jubilata nad nie wyzyskanymi dotąd obcymi i polskimi rękopisami dekretu pozwoliły Mu podać w wątpliwość dotychczasowe uznane poglądy kanonistów na temat jego czasu powstania, pierwotnej struktury, wzbogacenia go nowymi elementami, zwłaszcza romanistycznymi, oraz roli pierwszych dekretystów. Te wieloletnie studia prof. Vetulaniego,

prorowadzone również w czasie wojny na skutek internowania do Szwajcarii, wzbudziły żywy oddźwięk w światowej kanonistyce i uznane zostały przez krytykę naukową za ważny i trwały wkład w dzieje badań nad dekretem Gracjana. Im to zawdzięcza prof. Vetulani doktoraty honoris causa w Strassburgu (1959) i w Nancy (1961).

Kolejną prelekcję pt. *Średniowieczna kultura prawnicza polska w świetle badań Adama Vetulaniego* przedstawił doc. dr Stanisław Grodziski. Podkreślił on, iż studia te nie należą do łatwych, wymagają bogatego wyposażenia indywidualnego warsztatu badawczego oraz drobiazgowych prac przygotowawczych. Przed 35 laty Jubilat wysunął postulat skatalogowania i wszechstronnej analizy średniowiecznych rękopisów prawniczych, zachowanych w polskich bibliotekach. Jego wieloletnie prace w tej dziedzinie przyniosły szereg cennych odkryć oraz stanowią niekiedy podstawowe źródło informacji o zaginionych zbiorach rękopisów w czasie ostatniej wojny. Rozwój polskiej kultury prawniczej przechodził szereg etapów. Początki pierwszego sięgały XI w., kiedy ta kultura kształtowała się wprawdzie na podstawie rodzimej, ale na gruncie biernie przyjmowanych instytucji i zasad obcych systemów prawnych, zwłaszcza kanonicznego, w związku z chrystianizacją kraju. Na śledzenie ich oddziaływania pozwalają badania nad napływem do Polski obcych rękopisów, ich przepisywaniem i komentowaniem, rolą w tym procesie krajowych ośrodków intelektualnych (Kraków, Gnieźno i Płock). Prof. Vetulani nawiązał w tym zakresie międzynarodową współpracę dla śledzenia kursowania tych rękopisów oraz wędrowek polskich studentów. Wraz z wzrostem ich liczby rozpoczął się (około połowy XIII w.) następny etap w rozwoju polskiej kultury prawniczej, kiedy jej przedstawiciele zaczęli aktywnie włączać się w rozwój ogólnoeuropejskiej kultury, nauki i polityki. Przykładem są tu takie postacie, jak Martinus Polonus i Stephanus Polonus, którego z zapomnienia wydobyl właśnie nasz Jubilat. Tego rodzaju polscy prawnicy interesowali się nie tylko prawem rzymskim i kanonicznym, ale i rodzimym zwyczajowym. I tak, zdaniem prof. Vetulaniego, autorem najdawniejszego zводу polskiego prawa zwyczajowego, „Prawa Polaków”, był związany ze Śląskiem i Krakowem wybitny prawnik-polityk, może Jakub ze Skaryszewa. Oni też byli szermierzami zjednoczenia Polski oraz jej niezależności od cesarstwa. Ta ich działalność stała się podglebiem trzeciego okresu bujnego już rozwoju kultury prawniczej polskiego średniowiecza, kiedy nie tylko chłonęła cudze osiągnięcia, ale zaczęła oddziaływać na całą środkową Europę. Rezultatem tego etapu była z rozmachem prowadzona działalność ustawodawcza Kazimierza Wielkiego oraz założenie Krakowskiej Wszechnicy. Jej powstanie powiązał prof. Vetulani z rozwojem potrzeb politycznych scalającego się państwa oraz przedstawił na szerokim tle porównawczym zakładania innych uniwersytetów Europy środkowej: w Pradze, Wiedniu i Pécse. W ten sposób studia naszego Jubilata zbiegły się z rocznicami tysiąclecia państwa polskiego i sześćsetlecia krakowskiego Studium Generale.

Doc. dr Ludwik Łysiak wygłosił referat pt. *Księgi sądowe wiejskie i ich znaczenie dla badań nad prawem chłopskim w Polsce feudalnej*. Tą problematyką zaczął prof. Vetulani zajmować się dopiero po ostatniej wojnie. Wiąże się ona wszakże z poprzednio omówionymi Jego zainteresowaniami. Zaraz po wojnie zwrócił uwagę na niedorozwój i luki w zakresie studiów nad dziejami prawa sądowego oraz nieodłącznie z nimi związaną potrzebę nowych publikacji źródłowych. Podjęto zatem z początkiem lat pięćdziesiątych kontynuację wydawnictwa źródeł historycznoprawnych pod redakcją prof. Vetulaniego, przeznaczając na księgi wiejskie jeden z czterech działów. Są one niemal wyłączną podstawą jakichkolwiek badań nad prawem stosowanym na wsi. Mają także duże znaczenie dla studiów nad stosunkami gospodarczymi, społecznymi i kulturalnymi wsi polskiej, dla badań etnogra-

ficznych, językoznawczych i innych. Wartości badawczej tych ksiąg Jubilat poświęcił osobną uwagę. W przeciwieństwie do poprzedniej praktyki, obecne wydawnictwo zawiera szereg nowości. publikacja tekstów *in extenso*, modernizacja pisowni przy współpracy językoznawców, nowe metody indeksowania, wstępy przedstawiające dzieje danych dóbr, wprowadzające w organizację sądu i technikę prowadzenia księgi, podkreślające jej wartość badawczą oraz indywidualne cechy. Te zasady wydawnicze wypracował prof. Vetulani w toku przygotowań do druku swoich trzech pierwszych tomów. Dalsze wydają pod jego kierunkiem uczniowie i współpracownicy. Jednocześnie prowadzone były prace nad inwentaryzacją zachowanych ksiąg bądź tylko wzmianek o nich oraz sporządzanie odpisów ich tekstów. Poza pracami wydawniczymi Jubilat nakreślił także program studiów konstrukcyjnych w zakresie prawa chłopskiego, którego realizację podjęli jego uczniowie.

Z kolei prof. dr Zofia Kozłowska-Budkowa odczytała „adres” Zarządu Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego z życzeniami dalszej jak najowocniejszej pracy naukowej oraz współpracy z PTH. Następnie zabrał głos sam Jubilat. W krótkich i pełnych skromności słowach omówił swoją drogę naukową, podkreślając zasługi swych bezpośrednich mistrzów i nauczycieli: Stanisława Kutrzeby, Władysława Semkowicza i Jana Fijałka. Przedstawił też trudności i wysiłki związane z odbudową nauki polskiej po okupacji hitlerowskiej oraz wspominał ze wzruszeniem nazwiska swych uczniów, zwłaszcza tych, którzy już niestety odeszli: Włodzimierz Wolfarth i Stanisław Roman.

Spotkanie zamknął dziekan prof. dr Marian Cieślak, dziękując zebranym za udział w nim, oraz poprosił o przejście do sali Rady Wydziału Prawa, gdzie w ramach nieoficjalnych odbyła się lampka wina. W jej trakcie prof. dr Michał Patkaniowski wniósł w pięknych słowach toast, życząc Jubilatowi najdłuższych lat pracy i dalszych sukcesów naukowych, oraz prof. dr Jan Hulewicz, który wspominał swe spotkania z „sierzantem profesorem” Adamem Vetulanim w latach ostatniej wojny na terenie Szwajcarii w związku z rozwijaną tam przez Jubilata działalnością organizacyjno-oświatową i naukową.

STANISŁAW PŁAZA (Kraków)

KONGRESY HISTORYCZNOPRAWNE WE WŁOSZECH

W dniach 3—8 września 1967 r. odbył się w Bergamo międzynarodowy kongres historyków, historyków prawa i historyków sztuki poświęcony problemom kultury średniowiecznych komun miejskich (*Problemi della civiltà comunale*). Siedzibą zjazdu było miasto Bergamo, w którego pobliżu, w miejscowości Pontida, osiemset lat temu miasta lombardzkie zaprzysięgły związek przeciw cesarzowi w obronie swej wolności (I Liga Lombardzka). Inicjatorem kongresu były władze miasta Bergamo oraz uniwersytety miast północnowłoskich, głównie uniwersytety mediolańskie.

Obrady rozpoczął referat prof. Roberto Sabatino Lopez (Stany Zjednoczone, Uniwersytet Yale) pt. *Charakter i ekspansja ekonomiki komun miejskich w Europie*, pełen erudycji i błyskotliwości właściwej temu wybitnemu specjalście historii gospodarczej i historii miast. W referacie tym przedstawił najważniejsze problemy gospodarczego rozwoju miast w średniowiecznej Italii oraz miast europejskich w ogóle (po Gdańsk i Smoleńsk). Autor wykazał szereg problemów wymagających jeszcze opracowania (m. in. — metody ekspansji ekonomicznej

komuny, dla zbadania których konieczne byłyby wspólne prace specjalistów z różnych krajów).

Dla historyków prawa wiele nowego zawierała prelekcja prof. Emilio Cristiani (Piza) pt. *Początki rządów podestę jako faza decydująca dla rozwoju społeczno-politycznego komuny*. Zagadnień historycznoprawnych dotyczyły również uzupełniające się nawzajem referaty prof. Marcela Pacault (Lyon) pt. *Polityka papieska wobec komun miejskich włoskich* i prof. Henryka Appelta (Wiedeń) pt. *Polityka cesarska wobec komun włoskich*. Prof. Ugo Nicolini (Mediolan), specjalista w zakresie historii komun i włoskiego prawa statutowego, wygłosił obszerny referat o ustroju prawnopolitycznym komun. Zwrócił m. in. uwagę na stosunek *statutum* (prawo miejskie spisane) do *ius* (prawo miejskie zwyczajowe, jeszcze nie spisane) i na zmienianie się znaczenia *ius* w miastach (najpierw — własne prawo nie spisane, potem prawo rzymskie i kanoniczne czyli *ius commune*, w każdym razie zawsze prawo mające uzupełnić *statutum*).

Prof. Giuseppe Martini (Mediolan) wygłosił referat pt. *Historiografia lombardzka w epoce komun*. Obraz średniowiecznej kultury miejskiej uzupełniły referaty prof. Angioli Romanini (Pawia) o sztuce w epoce komun i prof. Karola Bruhla (Kolonia) o budowie pałaców cesarskich od IV do XIII w. i aspekcie prawnym tej działalności (*palatium a civitas*).

Po wszystkich referatach odbywały się dyskusje, których przebieg będzie utrwalony w aktach kongresu. Miejscem obrad był średniowieczny pałac komuny Bergamo, a na czas trwania kongresu w bibliotece miejskiej urządzono wystawę przywilejów cesarskich z X—XII w. Uczestnicy kongresu zwiedzali też okolice Bergamo, m. in. zamek kondotiera Colleonego w Malpaga. Kilku uczonym zasłużonym w badaniach nad historią włoskich miast — mianowicie profesorom Lopezowi, Pacault, Appeltowi i in. — nadano uroczyste honorowe obywatelstwo miasteczka Pontida.

*

W dniach 18—22 września 1967 r. odbył się II międzynarodowy kongres Società Italiana di Storia del Diritto w Wenecji, na wyspie San Giorgio. Tematem jego była krytyka tekstów źródłowych. Problem ten naświetlono z punktu widzenia romanistyki i pozostałych nauk historycznoprawnych, a także z punktu widzenia filologii i nauk pomocniczych historii (zwłaszcza paleografii), ponieważ uczestnikami kongresu byli specjaliści z tych różnych dziedzin. Società Italiana starała się nadać temu kongresowi szczególnie wysoką rangę, co znalazło wyraz w wyborze tematu, w liczbie wygłoszonych referatów (ponad 60) i w doborze prelegentów — uczonych o dużym autorytecie naukowym.

W kongresie wzięli udział wybitni historycy prawa z Francji (J. Gaudemet, F. L. Ganshof, G. Le Bras), z Holandii (R. van Caenegem, R. Feenstra), Hiszpanii (M. C. Díaz y Díaz, A. d'Ors), Anglii (D. R. Schackleton Bailey, B. Smalley, S. R. Cheney), Stanów Zjednoczonych (S. Kuttner, A. A. Sciller, S. E. Thorne), z Niemiec (M. Kaser, Fr. Wieacker, H. J. Wolff, P. E. Schramm, R. Elze), ze Szwajcarii (Ph. Meylan). Najliczniej byli reprezentowani uczeni włoscy (E. Volterra, C. G. Mor, B. Paradisi, G. Astuti, R. Abbondanza, A. Campana, F. Crosara, G. Carratelli, S. Mazzarino, G. Archi). Ograniczamy się tu do wymienienia autorów tylko niektórych prelekcji. Kraje demokracji ludowej reprezentowali: V. Polaček (Czeska Akademia Nauk) i H. Kupiszewski (Uniwersytet Warszawski), obaj z referatami. Doc. Kupiszewski wygłosił referat na temat *Testi greci come fonte della spiegazione di qualche vocabolo greco nel Digesto*. Prócz historyków prawa referaty wygłaszali filolodzy, paleografowie i archiwiści.

Prace kongresu toczyły się w dwóch sekcjach, z których pierwsza zajmowała się przeważnie romanistyką, druga zaś, prócz romanistyki i kanonistyki, także powszechną historią prawa.

Kwestie metodologiczne referowano i dyskutowano na konferencjach obu połączonych sekcji. Do zagadnień omawianych przez plenum kongresu należały np. problemy związane z wydawaniem średniowiecznych tekstów źródłowych (A. Gacia-Gallo), a zwłaszcza tekstów glosatorów (S. Kuttner), krytyka rękopisów zbiorów prawa kanonicznego (problem dubletów Dekretu Gracjana — —, Gaudemet), metoda korzystania ze źródeł historycznych przez historyka prawa (H. J. Wolff, S. Mazzarino), ocena krytyki tekstów we współczesnej romanistyce (F. Wieacker), ocena wydawnictw krytycznych tekstów średniowiecznych z ostatnich stu lat (R. Elze).

Szczególnie interesujące były prelekcje C. Mora o technice wydawania i krytyce tekstów wczesnośredniowiecznych oraz R. Feenstry o tekstach glosy Accursiusa do *Digestum Vetus*. Prawdziwie „powszechnej” historii prawa dotyczyło tylko kilka prelekcji, np. R. van Caengema (Gandawa) o ustawodawstwie hrabiów Flandrii z końcem XII w. M. Gijon (Sewilla) o krytyce tekstów i redakcjach partykularnego prawa hiszpańskiego, P. Schramma (Göttingen) o bullach Karolingów, ich rekonstrukcji i interpretacji, C. R. Cheney (Cambridge) o rękopisach angielskich konstytucji prowincjonalnych.

Ze względu na dużą ilość konferencji i problemów brak było czasu na ogólną dyskusję, która z plenum kongresu czy sekcji przenosiła się niejednokrotnie do wąskich grup specjalistów i toczyła się poza oficjalnym programem. Dla młodszych uczestników (bo i tych przybyło sporo) było to swego rodzaju seminarium prowadzone przez mistrzów z różnych dziedzin i z różnych ośrodków naukowych świata. Dla wszystkich zaś kongres był przeglądem najnowszych osiągnięć historii prawa, a specjalnie historii źródeł prawa.

Tłem kongresu było piękne opactwo benedyktyńskie na wyspie San Giorgio Maggiore. Dla uczestników zorganizowano szereg wycieczek, m. in. na wyspę Torcello — najstarszą siedzibę na lagunie, pełną śladów kultury bizantyjskiej z VII w.

IRENA MALINOWSKA (Kraków)

INSTYTUT HISTORII PAŃSTWA I PRAWA UAM W POZNANIU

Z dniem 1 października 1967 r. zarządzeniem Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 29 września 1967 r. został utworzony na Wydziale Prawa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Historii Państwa i Prawa.

Idea współpracy katedr historycznoprawnych w Poznaniu nie jest nowa. Ma ona jeszcze swoje korzenie przed 1939 r., kiedy to istniały wspólnota lokalowa, biblioteczna i asystencka trzech katedr: historii ustroju i prawa polskiego, historii prawa na zachodzie Europy oraz historii gospodarczej. Odżyła ona po 1945 r., głównie na skutek starań prof. dra Jana Rutkowskiego, dążącego do integracji wszystkich katedr historycznych. W latach 1946—1950 istniał Międzywydziałowy Instytut Historii na Uniwersytecie Poznańskim, do którego należały katedry historycznoprawne. Po zlikwidowaniu Instytutu idea ta znalazła swe prawne ramy w 1950 r. przez utworzenie zespołu katedr historycznoprawnych, którego kierownikiem był początkowo do października 1955 r. prof. dr Zygmunt Wojciechowski, później, do maja 1961 r., prof. dr Zdzisław Kaczmarczyk, wreszcie prof. dr Michał Szczaniecki. Zespół działał do końca 1963 r. Sekretarzami byli kolejno: Henryk Olszewski, Bogdan Lesiński i Witold Maisel. W zespole katedr prowa-

dzony był w latach 1952—1954 drugi stopień studiów prawniczych o specjalizacji historycznoprawnej. Zespół prowadził też ożywioną działalność referatową i opracowywał wspólne plany naukowe.

Nowopowstały Instytut objął pięć katedr: Katedrę Historii Państwa i Prawa Polskiego, katedrę Powszechnej Historii Państwa i Prawa, Katedrę Prawa Rzymskiego, Katedrę Historii Gospodarczej oraz Katedrę Historii Doktryn Politycznych. Statut Instytutu, który oparto na statutach Instytutu Historii UAM i Instytutu Historii Prawa UW, uzyskał zatwierdzenie rektora UAM w dniu 24 stycznia 1968 r. Dyrektorem Instytutu został prof. dr Zdzisław Kaczmarczyk, sekretarzem naukowym — doc. dr Witold Maisel. Organem opiniodawczym i doradczym w sprawach naukowych, dydaktycznych i administracyjnych jest Rada Naukowa. W skład jej wchodzi dyrektor Instytutu jako przewodniczący, sekretarz naukowy i kierownicy zrzeszonych katedr.

Instytut liczy obecnie 8 samodzielnych pracowników nauki, 4 adiunktów i 1 starszego asystenta. Spośród samodzielnych pracowników pracują w nim: prof. dr Janusz Deresiewicz, prof. dr Zdzisław Kaczmarczyk, prof. dr Kazimierz Kolańczyk, doc. dr Bogdan Lesiński, doc. dr Witold Maisel, doc. dr Henryk Olszewski, doc. dr Zofia Kulejewska-Topolska i prof. dr Jan Wąsicki.

Instytut Historii Państwa i Prawa ma obecnie już prawie cały rok akademicki 1967/68 za sobą. Prace w nim toczyły się przede wszystkim wokół zagadnień organizacyjnych, stworzenia warunków działania (budżet, lokal itp.). Odbyły się w tym czasie 3 posiedzenia Rady Naukowej. Uchwałą Rady Wydziału Prawa UAM z dnia 9 kwietnia 1968 r. Rada Naukowa Instytutu została stałą Komisją Rady Wydziału do prowadzenia doktoratów z zakresu specjalności reprezentowanych w Instytucie.

W zakresie spraw dydaktycznych Instytut opracował informację o metodzie prowadzenia ćwiczeń z przedmiotów historycznoprawnych oraz wziął udział w organizowaniu olimpiady historycznoprawnej dla studentów I roku prawa.

Na zebraniach naukowych, które stały się platformą wymiany poglądów naukowych, odbywały się dyskusje z udziałem nie tylko pracowników Instytutu, ale i historyków prawa mieszkających w ośrodku poznańskim, jak i spoza Poznania, a współpracujących z Instytutem. W zebraniach tych brali również udział zaproszeni goście, przedstawiciele innych dyscyplin naukowych. Dotychczas wygłoszono następujące referaty: doc. dr W. Maisel, *Archeologia prawnicza*; prof. dr Z. Kaczmarczyk, *Początki prawa miejskiego w Europie południowo-wschodniej*; dr J. Luciński, *Rozwój królewstew w Koronie od schyłku XIV do XVII wieku*; prof. dr J. Topolski, *Czas strukturalny w narracji historycznej*; doc. dr H. Olszewski, *Stan badań w zakresie historii doktryn politycznych*; prof. dr K. Kolańczyk, *Ius Romanum Medii Aevii*.

Przed Instytutem stają teraz zadania związane z koniecznością dalszych procesów integracyjnych, stworzenia wspólnej biblioteki, planu naukowego, planu zadań dydaktyczno-wychowawczych, szkolenia kadry naukowej oraz uregulowanie problemu wydawniczego.

ZDZISŁAW KACZMARCZYK
Poznań

OBRONA PRACY DOKTORSKIEJ MGRA WŁADYSŁAWA BIELAWSKIEGO

W dniu 5 kwietnia 1968 r. odbyła się przed komisją Rady Wydziału Prawa UW pod przewodnictwem dziekana prof. dra Bogusława Leśnodorskiego publiczna dyskusja nad rozprawą doktorską mgra Władysława Bielawskiego pt. *Zagadnienie kodyfikacji prawa małżeńskiego osobowego w II Rzeczypospolitej*. Rozprawa zo-

stała przygotowana w Instytucie Historii Prawa UW na seminarium historii prawa II Rzeczypospolitej prowadzonym przez prof. dra Juliusza Bardacha.

Praca wypełnia lukę w ciągłości historii polskiego prawa małżeńskiego osobowego. Autor przedstawił najpierw mozaikę prawną — spadek po rządach zaborczych oraz wynikający stąd chaos w stosowaniu przepisów pochodzących z różnych epok i systemów prawnych, sięgając do praktyki, orzecznictwa, literatury prawniczej. Trzon pracy stanowi omówienie powstania projektu Komisji Kodyfikacyjnej opracowanego przez prof. K. Lutostańskiego oraz publicznej dyskusji wokół tego projektu. Autor szczególnie wyeksponował problem fakultatywnej formy zawarcia związku małżeńskiego jako rozwiązania kompromisowego, które postulował projekt uwzględniając tradycyjne postawy społeczeństwa, a także kwestię rozwodów ujmowanych z punktu widzenia trwałości węzła małżeńskiego; to założenie stanowiło jedną z podstaw projektu. Podkreślił autor, że projekt unifikując prawo i umożliwiając ominięcie przeszkód praw wyznaniowych zmierzał do ściślejszej integracji narodu na bazie nowoczesnych pojęć. Postępowe propozycje projektu napotykały silny i zorganizowany sprzeciw ze strony kościoła katolickiego, a częściowo i innych wyznań. Koła klerykalne dopatrywały się w projekcie ograniczenia ich kompetencji, z których korzystały — zwłaszcza na terenie byłego Królestwa — na zasadzie ustawodawstwa zaborcy. Opozycja ta uniemożliwiła wprowadzenie projektu w życie. Większość zasad i rozwiązań Komisji Kodyfikacyjnej znalazła dopiero swoje urzeczywistnienie w polskim prawie małżeńskim z 1945 r.

Praca mgra Bielawskiego została pozytywnie oceniona przez recenzentów: zmarłego prof. dr Seweryna Szera, doc. dr Katarzynę Sójkę-Zielińską i prof. dra Franciszka Ryszkę. W szczególności prof. Ryszka postulował ujęcie tematyki pracy również z punktu widzenia ocen socjologicznych, podczas gdy doc. Sójka-Zielińska zwróciła uwagę na celowość mocniejszego uwypatnienia rozwoju równości praw małżonków a w szczególności praw kobiety. W dyskusji nad pracą zabrali również głos profesorowie: Jakub Sawicki, Henryk Świątkowski i Bogusław Leśnodorski.

Odpowiadając recenzentom i dyskutantom doktorant podkreślił, że uzasadnienie fakultatywnej formy zawarcia małżeństwa przed urzędnikiem czy duszpasterzem przez uwypatnienie roli tradycyjnych postaw społeczeństwa stanowi właśnie próbę oceny socjologicznej, zaś problem szerszego przedstawienia praw i obowiązków małżonków wymagałby osobnej monografii, wykraczając poza zakres małżeńskiego prawa osobowego.

Po zakończeniu dyskusji Komisja jednomyślnie postanowiła wystąpić do Rady Wydziału z wnioskiem o nadanie stopnia doktora, a Rada Wydziału Prawa UW na posiedzeniu 22 kwietnia po wysłuchaniu referatu Komisji uchwaliła nadać mgrowi Władysławowi Bielawskiemu stopień doktora nauk prawnych.

GRAŻYNA BAŁTRUSZAJTYS
Warszawa

